

Doctor conferențiar la Catedra de literatură română și universală, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți. Domenii de preocupare: filologie, filosofia culturii, științe ale comunicării, sociopsihologie. Cărți publicate: *Urme pe nisip*, Chișinău, 2005; *Cunoaștere și autenticitate*, Timișoara: ArtPress & Augusta, 2008; *Imaginea Iașilor în presa interbelică ieșeană* (antologie), Iași: Junimea, 2016; *Chișinău: evocări interbelice* (antologie), București: Eikon, 2018 etc.

Diana VRABIE

ASPECTE ALE CHIȘINĂULUI ÎN EVOCĂRILE LUI GALA GALACTION

După Marea Unire din 1918, se înregistrează un interes vizibil din partea călătorilor din afara provinciei, îndeosebi românii din vechiul regat, din Ardeal și Bucovina, care au trăit o reală fascinație pentru orașul Chișinău, și, în egală măsură, o dorință sinceră de integrare rapidă a basarabenilor în România Mare. Vizitarea Chișinăului, ca și a altor orașe din Basarabia interbelică, era determinată de curiozitatea lor individuală, dar și de dorința risipirii vălului necunoașterii spațiului de peste Prut și a apropierei malurilor. Ei au simțit necesitatea de a pune în circulație impresiile și informațiile legate de străzile și bulevardele Chișinăului, bisericile și cimitirele, muzeele și școlile, teatrele și parcurile acestuia. Printre intelectualii care au făcut apostolat în Basarabia interbelică se numără Nichifor Crainic, Gala Galaction, Onisifor Ghibu, Ioan Livescu, Aurel Maican, Cardaș Agricola ș.a., cărturari distinși și patrioți autentici.

Născut în județul Teleorman, în familia arendașului Nicolae Pișculescu, scriitorul și

preotul ortodox Gala Galaction (1879–1961) ajunge să cunoască bine realitățile Basarabiei de Sud, mai întâi prin tatăl și bunicul său care dețineau gospodăriile și chiar o casă boierească la Reni, într-o perioadă când rușii sărbătoreau jubilent centenarul anexării Basarabiei. Câțiva ani mai târziu, scriitorul va saluta însuflețit actul unirii a Basarabiei cu România, anunțată în mai multe publicații concomitent. În data de 27 ianuarie 1918, într-un amplu articol de fond, Onisifor Ghibu, de pildă, descria serbarea Unirii propriu-zise la Chișinău: „Orașul încă de dimineață îmbrăcase haină de sărbătoare. Aproape pe toate casele flutura mândrul nostru tricolor românesc, atât de multă vreme surghiunit. Pe uliți mii de oameni, al căror număr sporea mereu. Pe la orele 11 nu se mai putea circula pe bulevardul Alexandru cel Bun. Era doar o zi de sărbătoare îndoită: azi, în anul Domnului 1918, tânăra republică moldovenească a făcut cel dintâi pas spre unirea mare declarându-și neatârarea, în aceeași zi în care înainte cu 59 de ani principatele româ-

nești dunărene se uniseră pentru totdeauna în România de azi...” [1, p. 2]. Rezonând îndeaproape cu aceste evenimente, Gala Galaction consemna în paginile sale diaristice: „O veste mare pentru aceste zile triste: Sfatul Țării din Basarabia a proclamat unirea cu România. E un pahar cu apă sfântă și rece dintr-un izvor miraculos, sorbit de o gură arsă de o lungă sete. Basarabia se alipește iubitei Moldove, trunchiul glorios de unde fusese smulsă acum o sută de ani! Dumnezeu fie lăudat de toată limba românească acum și până în timpii cei mai depărtați, cât se va vorbi românește!” [2, p. 4].

La cinci ani după proclamarea unirii, scriitorul va întreprinde prima sa călătorie în Basarabia, alături de alți intelectuali care veneau să susțină o serie de conferințe în mai multe localități basarabene. Este primul contact cu Chișinăul și Gala Galaction va fi profund marcat de realitățile acestuia, manifestându-și dorința, doi ani mai târziu, în 1926, să revină pentru a doua oară, deja ca profesor la Facultatea de Teologie a Universității din Iași, cu sediul la Chișinău, unde va rămâne să profeseze introducerea și exegeza Noului Testament timp de 14 ani, până în 1940, alături de alți teologi de mare prestigiu, majoritatea români din vechiul regat, între care, Vasile Radu, Nichifor Crainic, Toma Bulat, Constantin Tomescu, Ioan Gheorghe Savin, frații Cicerone și Valeriu Iordăchescu, Nicolae Popescu Prahova, Teodor Simensky, arhimandritul Iuliu Scriban. Această perioadă va fi evocată cu multă căldură și tristețe în același timp de Gala Galaction în *Scrisori basarabene*, în 1942: „Nu este prea ușor să pui, față în față, ceea ce odinioară era: surâzător, tihnit și țărnam al visului: cu ceea ce azi a ajuns: tragic, răsturnat și prilej de multă amărăciune. Pe lângă acestea, Basarabia

și îndeosebi Chișinăul aveau, pentru mine, un înțeles înalt: eram, în Basarabia, și în primul loc pentru basarabeni, un tâlcuitor al Sfințelor Scripturi. Facultatea de Teologie din Chișinău era, în provincia dintre Prut și Nistru, un candelabru de spiritualitate și de afirmare națională ... Deși, în aparență, aveam de a face cu o facultate provincială, în fapt de adevăr – după cum s-a și dovedit – era vorba de prima instituție de teologie din țara noastră. Greutățile felurite cu care am dat piept, în decursul celor 14 ani de activitate universitară, n-au abătut drumul nostru rectilin și n-au descurajat inima noastră.” [3, p. 45].

În această perioadă, el va traduce, împreună cu preotul Vasile Radu Biblia, varianta intrată în istorie cu numele *Biblia de la Chișinău*, considerată drept cea mai reușită traducere din punct de vedere artistic. Din 1 martie 1926 și până în 1 martie 1930 va fi decan al Facultății de Teologie din Chișinău, fiind ferm convins de misiunea sa de apostolat, menită să sporească prestigiul de cărturarie a Basarabiei: „Dincolo de sălile de cursuri, Facultatea de Teologie din Chișinău era înconjurată de un amfiteatru imens de ascultători, compus din zeci de sfinte locașuri și de săli profane, din tot cuprinsul Basarabiei. Profesorii facultății noastre erau ascultați din Hotin și până la Cetatea Albă, de mii de auditori care umpleau școlile, teatrele și sălile de cinematograf, ocazional prefăcute în săli academice. Îți dai seama că între Prut și Nistru statornicisem, în inima mea, nu numai provincia colinelor și a heleșteielor, nu numai ținutul mănăstirilor și al străvechii cucernicii moldovenești, dar o regiune spirituală și apostolică ...” [3, p. 45].

În calitate de preot, profesor universitar, avocat și scriitor, Gala Galaction se va lăsa

pătruns indisolubil de esența Chișinăului, dedicându-i numeroase evocări, pline efuziuni lirice, așa cum se poate remarca din paginile următoarelor publicații: *Zile basarabene*, în „Viața Basarabiei”, 1932; *Teatrul Național din Chișinău*, în „Adevărul”, 1933; *Cimitirul din Chișinău*, în „Izbânda”, 1933; *Toamna în Basarabia*, în „Dimineața”, 1934; *Gala Galaction despre Basarabia*, în „Viața Basarabiei”, 1935; *În vacanță*, în „România”, 1938; *Gânduri-gânduri... [despre Basarabia]*, în „Viața Basarabiei”, 1940; *În așteptarea supremei revederi*, în „Viața Basarabiei”, 1941; *Biserica Basarabeană*, în „Viața Basarabiei”, 1941; *Rechemări: [adresare către tineretul basarabean]*, în „Viața Basarabiei”, 1941; *Scrisori basarabene*, în „Viața Basarabiei”, 1942; *Scrisori basarabene*, în „Viața Basarabiei”, 1943 etc. În anul 1993, Editura Știința va edita volumul *Zile basarabene* de Gala Galaction, în colecția „Pagini despre Basarabia”, alcătuitor Gheorghe Cunescu.

Profund ancorat în realitățile Basarabiei, Gala Galaction nu ezită să adopte atitudini tranșante, așa cum se întâmplă în cazul tentativei de desființare a Teatrului Național din Chișinău: „Aud cu mirare că este vorba să se desființeze Teatrul Național din Chișinău. Sărăcia care ne bântuie și crâncenele economii care trebuiesc făcute de jur împrejurul pivotului bugetar, ordonă, zice-se, și suprimarea scenei de la Chișinău. Dacă într-adevăr se va întâmpla atare suprimare, vom agrava situația noastră culturală din astă latură a lumii românești” [4, p. 1].

El se opune vehement acestui proiect care ar periclita atmosfera culturală de simțire românească, abia instituită: „În Chișinău, primul oraș al Basarabiei, cultura și limba românească – și tot ce se cristalizează dincolo de cultură

și de limbă – au nevoie din partea noastră de o luare aminte și de o sollicitudine excepțională.” [4, p. 1]. Consideră că prin atare măsuri de amputare bugetară se va aduce mai multă pagubă și confuziune în rândul locuitorilor decât beneficii, având în vedere că biruința unificării limbii române s-a realizat prioritar datorită Teatrului Național, iar „această înzecită pierdere nu poate fi totdeauna evaluată în moneda Băncii Naționale românești” [4, p. 1].

Constatări triste răzbat și din articolul *Cimitirul din Chișinău*: „Am văzut miile de morminte din Valea lui Iosofat, am văzut acel loc unic în toată lumea, plin de puzderia lespezilor funerare, dar nu mi s-a părut nici pe departe atât de trist, ca locul de obștească odihnă de pe dealul Chișinăului ...” [5, p. 1]. Descins în cimitirul din Chișinău, scriitorul remarcă cu stupeoare căsuțele de sârmă împletită și cu ușa zăvorâtă deasupra monumentelor: „Născocirea aceasta mi s-a părut deosebit de jalnică. Pentru că ce aceste colivii, menite parcă să prelungească și după moarte nelibertatea celui adormit și frângerea aripilor năzuințelor!... Amar simbol al unor vremuri care nu mai puteau concepe dezrobirea nici pentru cei culcați dincolo de hotarul autocratismului pământesc!” [5, p. 1]. Constată în continuare larghețea cimitirului, cărările despărțitoare care sunt foarte strâmte, biserica cu altar și cu slujbă de obștie, mormintele vechi, „de pe vremea domniilor cu cancelarie grecească și cu protipendadă fanariotă”, sutele de pietre comemorative cu epigrafe numai în rusește, „mormintele celor mulți și aproape fără nume” care curg devale, neîngrijite – și peste toate vălul tristeții: „Dar pentru ce acest parc de supremă odihnă e atât de trist și pentru ce deasupra acestor pravoslavnici adormiți

din vârful dealului, nu domnește ca în alte cimitire împărăția calmului negrăit?... Acest pământ românesc de la răsăritul Patriei acumulează o tristețe pătrunzătoare și plaiurile lui, fie privite aieva, fie privite în amintire, încovoie inima și înserează cugetul. Și mai multă încovoiere și mai multă inserare simți în această necropolă ortodoxă rusească!...” [5, p. 1]. Scriitorul se lasă împlânzit de soarele „luminos dar rece ca un ochi închizător”, de dealurile viorii și reci „care frâng linia zării dincolo de mohorâtele mahalale înecate în mocirla Bâcului”, de gropițele și adăposturile, „persistente depozite de omăt”, de „aparostogolitoare de sloiuri a Nistrului străbun” peste care se întinde o „pleșuvie incurabilă, o sterpiciune care are parcă ceva din tenacitatea blestemului, care stigmatizează aceste înălțimi – violoncele crivățului stepelor” [5, p. 1].

Aceeași pleșuvie a reliefului este reținută și în reportajul *Toamna în Basarabia*: „Când am văzut întâia oară aceste dealuri lung ondulate, era într-o vară de secetă cumplită. Pe aceste culmi basarabene domnește, în general, o curioasă pleșuvie. Uitându-te, de pildă, de pe linia înălțimilor separatoare dintre cele două bazinuri ale Prutului și ale Nistrului – mulțimea colinelor pleșuve îți pare un sobor uriași de placizi și chei” [6, p. 3]. Pentru Gala Galaction, ca și pentru alți români din regat, Chișinăul se asociază cu anotimpul toamnei în sens de metaforă pentru faza maturității, fiind cea care desăvârșește vara: „Această a zecea lună din calendar – splendid împodobită în țara noastră – anul acesta a trecut peste frunțile și peste ochii noștri cu mângâieri și fericiiri îndoite. A fost luna cea mai frumoasă din anul 1933. Dar poate nicăieri frumusețile lui octombrie nu cad atât de pătrunzătoare și de

adecvate, ca în bălțile, în podgoriile și în peisajul basarabean” [6, p. 3]. Chișinăul în toamnă nu poate fă asemănat, în accepția sa, cu niciun oraș din România: „Și pe valea Oltului cade toamna cu prestigiile ei de aur și de purpură, și pe valea Prahovei, și pe valea Mureșului, dar poemul ei de vrajă și de melancolie își păstrează toate strofele lângă vastele lacuri basarabene și pe dealurile dintre Nistru și Prut.” [6, p. 3].

Admirarea peisajului toamnei în Chișinău, cu acea „specială îmbrățișare, dulce și duioasă, între lumina cerului și pământul cu undulații de cosiță” îi inspiră reflecții referitoare la natura basarabenilor („Desigur că sufletul basarabenilor noștri – mai uman, mai naiv și mai curat decât al tuturor celorlalți frați ai lor – înfățișează o misterioasă impregnare din natura molcomă înconjurătoare...” [6, p. 3]), a țăranilor, în mod special: „țărănimea noastră basarabeană, domoală în pas, blajină în vorbă, răbdătoare și filozoafă” [6, p. 3], găsind similitudini între natura basarabenilor și cea a oltenilor: „Este evident că între acești oameni iubitori de pace și inflexibili tradiționaliști și noi cei ce venim de pe valea Oltului, există oarecare deosebire de ritm și de temperatură sufletească.” [6, p. 3].

Cu ochi de artist Gala Galaction descrie Chișinăul, cu tot ceea ce presupune relieful acestuia, reductibil la trestile de pe Bâc, cu culmile unitare, cu podgorii și crânguri, cu vile de sub coaste, cu biserici și clopotnițe, într-o evocare afectivă de intensă expresivitate: „Primul oraș al Basarabiei, dacă ai putea să-l privești numai din sfera dezintereselor supreme și al estetismului glacial, ar face desfătarea și norocul unui pictor mare. Pornind de jos, de la trestile și de la apele putrede lăsate de Bâc în revărsări și trecând în inventar cartierele populare, agățate printre biserici și clopotni-

țe – ca niște funii de zdrențe între niște stâlpi de zidărie – ochiul cunoscător descoperă până sus, unde stau turnurile și crucile marilor catedrale, un pitoresc ciudat, exploatabil în zeci de tablouri. Chișinăul, la prima vedere, dominează pe o culme unitară, vâslind în mlaștinile Bâcului în niște mizerabili galoși suburbani, dar răscumpărându-se pe înălțimi, cu palate, cu grădini și cu mărețe sfinte lăcașuri. Cu cât urci mai sus prin străzile geometrice, cu atât dai de edificii mai impunătoare și de curți mai bogate. Dincolo de linia de sus a frunților arhitectonice, cazi într-un complex de depresiuni, acoperite de podgorii și crânguri. În spatele acestui oraș eteroclit se întind livezi de pomi, hectare de vie, gospodării răzlețe și iarăși fluctuații de văi și de coline, caracteristice întregului ținut. Așezat între punctele sătești depărtate: Suruceni, Cojușna, Budești, Bubucei, Ialoveni..., Chișinăul pare păzit de Goliat, plin de desene în relief și căzut, oblic, dar dominant, în mijlocul oilor lui David.” [6, p. 3].

Deosebit de pitoresc i se pare scriitorului Chișinăul înveșmântat în policromia autumnală: „Acum, în aceste strălucite zile de toamnă, împrejurimile Chișinăului sunt de o fermecătoare policromie” [6, p. 3], așa cum va remarca și scriitorul George Dorul Dumitrescu: „Cu siguranță, tocmai din pricina asta, farmecul Chișinăului e mai turburător toamna. Lumina irizată și galbenul mat, cu o singură nuanță de verde închis din cetina pâlcului de brazi lângă cubul alb și cu ceasornic al bisericii protestante, desfășoară odată cu revărsarea ei de-a lungul străzii Cuza-vodă, colțurile înflorite de la Muzeul Național și cei patru mesteceni din fereastra d-lui Boga, ca fața unei ape tremurătoare, în fund peste „Alexandru cel Bun” și ruina Teatrului Național, până sub

dealul vioriu al Visternicenilor. Drumul toamnei de aici încolo e singuratic, fără prea multă lumină. Împărțit.” [7, p. 8].

Dacă la începutul perioadei interbelice Chișinăul arată ca un oraș somnoros, o „cetate abandonată”, vorba lui Mihail Sadoveanu, după 1930 el se primenește, devenind mult mai dinamic, mai modernizat, grație hotelurilor, prăvăliilor, automobilelor, tot atâtea provocări pentru un sociolog sau un romancier, după cum remarcă Gala Galaction: „Ca să ajungi la gară, trebuie să traversezi Chișinăul, am zice, pe linia ecuatorului. Această excursie pe mine unul mă instruește și mă desfătează totdeauna. Oamenii, prăvăliile, costumele, firmele, semnele de bucurie sau de întristare, din caleașcă, tot și toate sunt vrednice să le aduni în vaste repertorii, fie pentru sociolog, fie pentru istoric, fie pentru romancier. Și mai e loc și interes pentru desenatorul ager, pentru pictorul care ar veni să noteze aceste vaste desfășurări pleșuve, aceste coaste încinse cu case și cu podgorii, aceste dealuri care prelungesc până la Nistru frumusețea pământului moldovenesc. Dar izvorul lui de studiu și de note ar fi tot Chișinăul, cu miile lui de curiozități topografice și antropologice...” [8, p. 3]. Deosebit de atractiv îi apare centrul Chișinăului care nu și-a găsit încă adevărații evocatori, capabili să-i releve farmecul: „Centrul Chișinăului, bogatele și unduioasele lui îl împrejurimi, chiar și periferia lui ... n-au găsit încă printre noi pe marii dăruiți, capabili să ridice, din varietatea și din aspectele vieții, dijele de aur ale talentului.” [8, p. 3].

Implicat în viața culturală și spirituală a Chișinăului, Gala Galaction va înregistra timp de două decenii fișa de temperatură a acestuia, fiind atent la toate schimbările urbanistice, la toate deciziile politice și economice, radio-

grafiind diversele aspecte ale vieții sociale și culturale și, edificând, în consecință, imaginea polifonică a unui Chișinău marcat de elanuri spectaculoase, dar și de stagnări, frânări, complexe provinciale și de tot ce presupune viața unui oraș la răscruce de drumuri.

Referințe bibliografice:

1. Ghibu, Onisifor. *Serbarea Unirii la Chișinău*. În: România Nouă, Chișinău, anul II, nr. 9, 27 ianuarie 1918.
2. Galaction, Gala. *Pagini interzise din „Jurnalul” lui Gala Galaction*. În: Adevărul literar și artistic, anul. II, nr. 51, 27 ianuarie 1991.
3. Galaction, Gala. *Scrisori basarabene*. În: Viața Basarabiei, Chișinău, anul XI, nr. 8-9, aug.-septembrie 1942.

4. Galaction, Gala. *Teatrul Național din Chișinău*. În: Adevărul. București, anul. XLVII, nr. 10084, 18 martie 1933.

5. Galaction, Gala. *Cimitirul din Chișinău*. În: Izbânda, Chișinău, anul III, nr. 149, 2 mai 1933.

6. Galaction, Gala. *Toamna în Basarabia*. În: Dimineața, București, anul XXIV, nr. 9 634, 22 nov., 1934.

7. Dumitrescu, George Dorul. *Toamna la Chișinău* (fragment dintr-o monografie pitorească a Chișinăului). În: Pagini basarabene, Chișinău, anul I, nr. X-XI, 1936.

8. Galaction, Gala. În vacanță. În România, București, anul I, nr. 68, 14 august 1938.

Aspecte ale Chișinăului în evocările lui Gala Galaction

Rezumat. În prezentul studiu sunt abordate proiecțiile Chișinăului, așa cum rezultă acestea din publicistica lui Gala Galaction, risipită în „Viața Basarabiei”, „Dimineața”, „Izbânda”, „Adevărul”, „România” etc. Sunt surprinse aspectele sociale, culturale, imagologice și prefacerile pe care le-a suportat Chișinăul în cele două decenii interbelice. Este reflectat aspectul urbanistic, relieful marcat de podgorii și costișe, viața culturală și felul de a fi al chișinăuienilor. Publicistul conturează imaginea unui Chișinău heteroclitic, edificat din entuziasm și stagnare, optimism și frânări, ascendență și complexe provinciale. Din toate evocările rezultă însă un puternic atașament și o profundă implicare în viața spirituală a Chișinăului.

Cuvinte-cheie: Chișinău, unire, interbelic, spiritualitate, afirmare națională, topografie, relief.

Aspects of Chișinău in Gala Galaction's Evocations

Abstract. This study touches upon the projections of Chișinău, as these result from Gala Galaction's publicist activity, scattered in "Viața Basarabiei" (Life of Bessarabia), "Dimineața" (Morning), "Izbânda" (Victory), "Adevărul" (Truth), "România" (Romania) etc. The social, cultural, imagological aspects and transformations that Chișinău underwent during the two interwar decades are captured. It reflects the urbanistic aspect, the relief marked by vineyards and coasts, the cultural life and the way of being of Chișinău inhabitants. The publicist outlines the image of a heteroclitic Chișinău, built on enthusiasm and stagnation, optimism and slowdowns, ascendancy and provincial complexes. However, a strong attachment and a deep involvement in the spiritual life of Chișinău results from all the evocations.

Keywords: Chișinău, union, interwar, spirituality, national affirmation, topography, relief.